

ג] והר"י מיגש בפרק גט פשוט והרשב"א בתשובה והריב"ש כותבים דטעם ההיתר במשנה הוא מתורת קנס כיון שבא לזרז אותו לפרוע בזמן ועד ג' שנים אין שום תוספת וברגע אחד מתרבה הכל לכן אין זה אגר נטר. והארכנו בזה בס"י קע"ז סי"ד-סי"ח.

ביד המלוה וכבר יש לו בה קצת קנין לכן אמרינן דכאשר הלוח אינו מוכרה לאחרים אלא מניחה להשתקע ביד המלוה אין אנו דנים אותו כנותן עכשיו תוספת ואגר נטר למלוה ולא הוא רק משאיר את המשכנתא בידו, ודו"ק.

סימן קס"ה

דין המלוה על המטבע והוסיפו עליו ובו סעיף אחד

המלוה את חבירו על המטבע והוסיפו על משקלו אם הוזלו הפירות מחמת התוספת מנכה לו שיעור התוספת ואפילו הוסיפו עליו כל שהוא ואם לא הוזלו מחמת התוספת אינו מנכה לו אלא נותן לו ממטבע היוצא באותה שעה במה דברים אמורים כשהוסיפו עליו עד חמישיתו כגון שהיה משקלו ד' ועשאוהו ה' אבל אם הוסיפו עליו יותר על חמישיתו מנכה לו כל התוספת אע"פ שלא הוזלו הפירות וה"ה למלוה על המטבע ופחתו ממנו. הגה ועיין בחושן המשפט סימן ע"ד אימת יוכל להחזיר המטבע שהלוח לו אע"ג דנפסלה ואם הוזלו הפירות מחמת המטבע החדשה ולא הוסיפו עליה נותן לו מטבע החדשה (גמרא) והיכא שעשו מטבע חדשה ולא ידענו אם הוסיפו אם פחתו חומש סמכין אלומונים עכו"ם דבקיאים בכך במסיחין לפי תומן או הערכאות הממונים על כך (צ"י צס"ס ק"ה) ואם גזר המלך שכל מי שיפרע ממטבע חדשה הולכים אחר גזירת המלך דדינא דמלכותא דינא ואין צוה לא משום רצית ולא משום איסור גזל (צ"י צס"ס הרמב"ן ועיין ס"ק ח') ועיין צח"ה סי' ע"ד:

ירידת ערך המטבע – בדיני ממונות ובדיני רבית

שינויים אלו בערך המטבע מעוררים שאלות רבות בדיני ממונות, וכגון אדם שלוח מחברו בארץ ישראל אלף שקלים למשך שנה ובשנה זו עלה מדד יוקר המחיה בעשרה אחוזים האם מדיני ההלואה נשאר חובו כפי שהיה או שאינו מקיים את מצות פריעת בע"ח אלא כאשר יוסיף על הסכום שלוח. [שאלה זו קיימת גם במדינות אשר בהן קצב האינפלציה גבוה יותר אך גם בהן קיימת השאלה העקרונית הנ"ל [אא"כ יש דינא דמלכותא האומר שפורע מה שלוח בלי תוספת הצמדה דאזלינן בתר הוראת המלכות בזה וכמש"כ הש"ך בסק"ח], ובטווח

הקדמה

אחד הנושאים הטעונים בירור בדיני ממונות ובדיני רבית הוא הנושא של שינוי ערך המטבע. כידוע ערך המטבע משתנה מזמן לזמן בכל מדינות העולם. שינוי זה מופיע בשני אופנים שונים, יש שינוי בכח הקניי של המטבע והיינו כאשר מצרכים רבים במדינה נתייקרו ונמצא שערך המטבע וכח הקניי שלו ירדו [שינוי זה מכונה בשם עליית ^{מדד} מדד יוקר המחיה – אינפלציה] ויש שינוי בערך המטבע ביחס למטבעות של מדינות אחרות.

ה. ובספר שער דעה סי' קס"ו סק"א כתב שמדברי תוס' מוכח שמותר ללווה ליתן בשעת הפירעון איזה נכס או שדה בהזולה כיון שלא קצצו על כך מראש והוא רק רבית מאוחרת. ולכאור' לא מ' בתוס' ורא"ש שיש כאן היתר כללי בדיני רבית מאוחרת, ועוד דהכא גרע מרבית מאוחרת שהרי התנה מראש שאם לא יפרענו יתן לו את כל השדה ולכן אף אי נימא דאין זו קציצה גמורה כיון שיכול הלווה לפרוע תוך ג' שנים מ"מ איז כאז קולא של רבית מאוחרת שלא קצצו כלל מראש.

ארוך של עשרות שנים מגיעים ההפרשים בכח הקניי של המטבע לשיעורים גדולים בכל מדינות העולם. וכן יש לדון בחוב שנוצר מחמת נזיקין או גולה ולא נפרע עד שעבר זמן רב.

ובמו כן מתעוררות שאלות בדיני רבית, האם מותר להלוות מעות בהצמדה למדד או למטבע זר, וכן מי שלוה מעות שלא בהצמדה ועבר זמן רב ולא פרע חובו ובינתים ירד ערך המטבע בסך ניכר האם רשאי להוסיף הפרשי הצמדה ע"מ לפצות את המלוה על ההפסד הזה.

לצורך שאלות אלו יש לברר כמה סוגיות העוסקות במהותו של המטבע ובדיני מטבע שנפחת. ויש לדעת שהמטבעות שבזמן הגמרא והראשונים היו מטבעות כסף וזהב שיש בהן ערך ממשי שלא כמטבעות שלנו העשויים מנייר או מתכת זולה. והפיחות של המטבע עליו מדובר בגמרא אינו דומה לפיחות ערך המטבע בו עסקו הראשונים והפוסקים ושני פיחותים אלו אינם דומים לפיחות ערך המטבע המצוי בימינו, וכפי שיבואר בדברים דלהלן. וננסה בזה לבאר את שרשי הדינים בסוגיות הגמרא ובמפרשים.

כל החובות משוערים במטבע

א. **בגמ'** ב"מ מ"ג: גזל חבית ומעיקרא שויה ד' ולבסוף שויה זוזא אם נשברה החבית משלם ד' זוזי דכל הגזלנים משלמים כשעת הגזלה. וה"ה איפכא אם מעיקרא שויה זוזא ולבסוף שויה ד' זוזי אם נשברה החבית מאליה משלם זוזא כשעת הגזלה. ומבואר מכאן שחיובי התורה משוערים בכסף, ולכן אף אם בשעת התשלום סכום הכסף עולה על מחיר החפץ הנגזל מ"מ משלם כשעת הגזלה, וכן הדין אם סכום הכסף נמוך ממחיר החפץ הנגזל. וכן הדין בכל הנזיקין, דמשעה שנעשה הנזק חל החיוב לשלמו בכסף, וסכום זה דהיינו שווי הנזק בשעת מעשה ההיזק, הוא הסכום שחייב המזיק לשלם לניזק. וכבר האריך החזו"א יו"ד סי' ע"ב סק"א בזה.

מהות המטבע

ב. **והנה** אף שיסוד ערכו ושיווי של המטבע הוא הנסכא של הכסף או הזהב והנחושת [יחד עם המחיר של ההטבעה] מ"מ מאחר שהמטבע משמש בפועל כאמצעי תשלום ושימוש מצוי הורגלו בני אדם ליתן חשיבות וערך עצמי למטבע, ולעתים היה נוצר הפרש בין מחיר הנסכא וההטבעה לבין ערכו השימושי של המטבע וכגון שיצא טבעו של מלך מסוים ורבו

קופצים על המטבע שלו ועלה ערכו על ערך מטבעות של מלך אחר אף שמשקל מתכת הכסף בשני המטבעות שוה. או שנתרבה או נתמעט כמות הכסף בעולם ומחמת זה נתיקרה המתכת או הוזלה, אך המטבעות, מתוך שהחלו לשמש כאמצעי תשלום וכחפצא בפני עצמו, לא השתנו ביחס לפירות. [ומחמת שינויים כאלו הוזקקו המלכים מפעם לפעם להוסיף או לפחות נסכא במטבע, וכנראה באופן זה מיירי בגמ' ב"ק צ"ז: המובאת לקמן אות ט"ז]. ולכן מצינו בגמ' שם מציאות שהמלך הוסיף על משקל הכסף של המטבע ואעפ"כ לא נשתנה מחיר הפירות והחפצים שבשוק ביחס למטבע וזה מוכיח שערכו של המטבע אינו רק הנסכא וההטבעה אלא המטבע מקבל ערך עצמי. ולכן כתב החת"ס יו"ד סי' קל"ד דאף בימינו שאין למטבע שווי עצמי כלל וכל מעלתו הוא משום שהמדינה מכירה בו ומוכנה לתת חפצים ופירות תמורתו מ"מ אין דנים את המטבע כדבר שאין גופו ממון, אלא הוי דבר שגופו ממון והטעם כנ"ל, דמחמת חשיבותו ושימושו הוא נחשב כחפץ בפ"ע ולא רק כשטר חוב על אוצר המדינה.

אין יוקר וזול במטבע

ג. **בגמ'** ב"מ מ"ד: מובאת ברייתא דתניא פרוטה שאמרו אחד משמונה באיסר האיטלקי למאי נ"מ לקידושי אשה, איסר אחד מכ"ד בדינר של כסף למאי נ"מ למקח וממכר, דינר של כסף אחד מכ"ה בדינר של זהב למאי נ"מ לפדיון הבן. ואמרו בגמ' אי אמרת בשלמא דהבא טבעא הוי משער תנא במידי דקיין, אלא אי אמרת פירא הוי משער תנא במידי דאוקיר וזיל, זימנין דמהדר ליה כהנא וזימנין דמוסיף ליה איהו לכהנא. ומבואר בגמ' דאם ישנם שינויים ביחס בין מטבעות הכסף והזהב וכגון אם בתקופה מסוימת נהיה דינר של כסף שוה אחד מכ' בדינר של זהב ואנו באים לדון אם הזהב נשאר בעינו והכסף הוא שהוקר או שהכסף נשאר בעינו והזהב הוזל הרי הדבר תלוי בשאלה הכללית במטבעות הזהב והכסף איזה מהן טבעא ביחס לשני ואיזה מהן פירא, דאם הזהב הוא טבעא אין ערכו משתנה אלא ערכו יציב ואפשר שפיר לשער בו ואם הזהב הוא פירא הרי ערכו משתנה וא"א לשער בו את המטבעות. ולכאורה קשה למה לא נבדוק בכל מקרה מהי סיבת השינוי ביחס בין המטבעות, ואם יתברר שסיבת השינוי בזהב, כגון שנתגלו מכרות זהב רבים וירד ערך הזהב או שבנ"א אינם חפצים במטבעות הזהב מאיזו סיבה אזי נחליט שהזהב הוזל והכסף כדקאי קאי, ואם סיבת השינוי

לשלם סכום גדול יותר, וכן איפכא אם אנן סהדי שערכו של המטבע עלה מזמן ההלואה או זמן הנזק עד זמן התשלום אין הלואה והמזיק צריכים לפרוע את הסכום שנתחייבו אלא רשאים לנכות מאותו סכום [ולגבי לזה יש גם איסור לפרוע את הסכום שלוח דנמצא פורע יותר ממה שהוא חייב והו"ל רבית]. עיין בדבריו בחו"מ סי' ע"ה שכתב דאם שמעון קנה סחורה ונתחייב לשלם במטבע הנקרא גרוסוס והמלך פחת את ערך הגרוסוס דצריך להוסיף במנין הגרוסוס כדי שלא יפסיד המוכר. וביו"ד סי' רכ"ב כתב כעין זה לגבי מקרה ששמעון גזל גרוסוס מראובן וכאשר בא לשלם לו נתיקרו הגרוסוס וכתב מהרשד"ם דיכול שמעון לנכות מסכום הגרוסוס.

והנה עיקר ראייתו של המהרשד"ם היא מהסוגיא ב"ק צ"ז: המובאת לקמן אות י"ד במלוה על המטבע והוסיפו עליו דאי זיילי פירי מחמת התוספת מנכה לו מסכום ההלואה, וכתבו הרי"ף והר"מ דה"ה אם פחתו מהמטבע ויקרי פירי מחמת הפחת ה"ז מוסיף לו על הסכום שלוח. וכתב מהרשד"ם לחדש דדין זה נאמר אף במקרה שלא הוסיפו או פחתו במשקל הנסכא שבמטבע אלא בכל אופן שנשתנה שווי המטבע ויקרי או זיילי פירי מחמת השינוי, וכן כתב המאירי שם בסוגיא.

ומתבאר מדברי המהרשד"ם דס"ל דגם למטבע יש שווי וערך וכל שנשתנה ערכו של המטבע אין לפרוע את החובות בסכום הקודם שהרי אין זה אותו מטבע. וקנה המדה לקביעת השינוי בערך המטבע הוא מחיר הפירות בשוק דאי יקרי או זיילי פירי הרי זה כשינוי בשווי המטבע ונשתנה הסכום שחייב הלוח או המזיק לשלם.

ו. [ועיין בד' רשד"ם שהביא ראי' לדבריו מתשובת הרא"ש כלל צ"ד לגבי מי ששלח יד בדינרי זהב דמשלם כשעת הגזלה. אמנם ברא"ש מפורש הטעם דבדינרי זהב שייך יוקרא וזולא, ולכאור' כוונתו דהוה כפירא לגבי הכסף כמבואר בגמ' ב"מ מ"ד:

היא במטבע הכסף נחליט שהכסף הוא שנתיקר והזהב לא השתנה. וגם אפשר לבדוק זאת לפי מחירי הפירות בשוק, דאם מחירי הפירות בשוק במטבעות זהב עמדו בעינם ורק ביחס למטבעות הכסף נוצר שינוי, שהפירות הוזלו ביחס למטבעות הכסף, יהא בזה הוכחה ברורה שהכסף נשתנה והזהב עמד בעינו, ואם מחירי הפירות ביחס לכסף לא השתנו רק ביחס לזהב נלמד מזה שהזהב הוא שהשתנה. ולכאור' מוכח מהגמ' דחוק קבוע הוא דאין יוקר וזול במטבע ואף אם גלוי לנו שסיבת השינוי הוא במטבע מ"מ אמרינן דלענין שיעורי מצות פדיון הבן וחובות הנזיקין וההלואות אינו פורע אלא את המטבע בין אם הוקר ובין אם הוזל.

ה. וּלְפ"ז אף אם היו שינויים ביחס בין המטבע ובין הפירות וידוע לנו שסיבת השינוי היא במטבע מ"מ אין אנו אומרים שנשתנה ערכו של המטבע אלא אנו דנים שהשינוי הוא בפירות, ואף שבמציאות ברור לנו שהמטבע השתנה מ"מ חוקו של מטבע קובע שאין הוא משתנה אלא עומד במקומו למרות שכח הקניי' שלו נשתנה. וכ"כ החזו"א יו"ד סי' ע"ב סוף סק"ו וסי' ע"ד ס"ק ה' וס"ק ח'.

ונראה שהטעם בזה הוא משום שהמטבע נועד לשמש כאמצעי תשלום וממילא נועד לשמש כאמצעי ליתן ערך ומדה לשווי הפירות, וכל דבר המשמש כקנה מדה לאחרים חייב להיות יציב ובלתי משתנה שאם לא כן בטל כל ענינו כמעריך את שווי החפץ [ואמנם בד"כ בחרו למטבע מתכות כאלו אשר ערכן היה יציב ולא היה רגיל להשתנות כ"כ, אך משעה שנבחרה מתכת מסוימת לשמש כמטבע והוטבעה בה צורת המטבע שוב אין בה שינוי אף אם ברור שהשינוי הוא במטבע].

שיטת המהרשד"ם בדין יוקר וזול במטבע

ה. **והנה** בשו"ת מהרשד"ם נ' קצת דלא ס"ל הך סברא דאין יוקר וזול במטבע אלא סובר דאם אנן סהדי שנפחת ערכו של המטבע צריך הלוח או המזיק

א. והנה היה מקום לרזן דלא אמר מהרשד"ם את דבריו אלא באופן שהמטבע נשתנה ע"י המלך שבוה יחבאר לקמן אות כ"א דאף להחזו"א הסובר דאין יוקר וזול במטבע מ"מ אם המלך שהוא בעל המטבע קבע את השינוי בערך המטבע אזלינן בחר קביעתו. וכתשובת מהרשד"ם חו"מ סי' ע"ה מפורש ששינוי הערך בא בגזרת המלך. אמנם בשאר התשובות של המהרשד"ם שעוסק בהם באופן שהגרוסוס התיקרו לא נתפרש שהשינוי בא בגזרת המלך, ואכן מראיית המהרשד"ם בחו"מ סי' ע"ה מתוס' ב"מ מ"ד: במי שמכר סחורה בכ"ד איסרין והוזלו איסרים ועמדו על ל"ב בדינר דפורע ל"ב איסרים מבואר דאיירי אף באופן שהשינוי בא מאליה ולא מחמת הכרזת המלכות.

עוד ה' מקום לומר דתשובתו של המהרשד"ם מבוססת על זה שעיקר המטבע באותה מדינה היה המטבע הקטן יותר שנקרא לבנים, והמטבע הגדול הנקרא גרוסוס היה בבחינת פירא לגבי הלבנים וכמו דקיי"ל דזהב לעומת כסף הוי פירא, ולכן נקט מהרשד"ם שמשלם לו לפי ערך הלבנים ואינו פורע את סך הגרוסוס שנתחייב. אך באמת לא מ' כן כלל בדברי המהרשד"ם שלא הזכיר כלל את הענין שעיקר החוב נמדר בלבנים ולא בגרוסוס אלא ס"ל דאף אם הגרוסוס היו עיקר המטבע מ"מ כל שאנו רואים שינוי בשווי המטבע ממילא נשתנה עצם החוב.

בדברי תוס' ב"מ מ"ד:

ה. והנה מהרשד"ם מביא רא"י לשיטתו דאזלינן בתר שווי המטבע ואם הוזל המטבע צריך להוסיף לו מתוס' ב"מ מ"ד: ד"ה למו"מ שכתבו דהמוכר לחברו חפץ בכ"ד איסרים בזמן שהיו כ"ד איסרין בדינר והוזלו האיסרים ועמדו על ל"ב בדינר צריך לשלם לו ל"ב איסרים כיון שהאיסר הוא שהוזל והדינר כדקאי קאי. ומוכח מזה דבכל החובות צריך לילך בתר השווי של המטבע ואם נשתנה השווי אינו יכול לפטור א"ע בנתינת סך המעות שקצב מתחלה שהרי הוזלו המעות. ובספר מחנ"א דיני רבית סכ"ה דוחה את הרא"י הו"ו ואומר דהתם שאני דכיון שכ"ד איסרים הן דינר אמרינן בסתמא דכל המוכר בכ"ד איסרין כאומר בדינר אני מוכר לך ולכן כאשר הוזלו האיסרים צריך ליתן לו איסרים בשווי דינר דהיינו ל"ב איסרים. [ועי' היטב בד' המחנ"א שלא באר למה נקטינן בסתמא שהמוכר חפץ בכ"ד איסרים כוונתו לקצוב את המחיר בדינר ולכא"ו היה צריך להדגיש את עיקר הסברא שהדינר טבעא והאיסר פירא כמבואר שם בסוגיית הגמ', וזה הטעם שאנו אומרים שהאיסרים הוזלו ולא אומרים שהדינר התיקר, וזה גם הטעם להא שבסתמא כוונת האדם לקצוב את המחיר בדינר שהוא הטבעא ולא באיסר שהוא פירא ושווי עשוי להשתנות, וזו סברת החזו"א דלקמן בסמוך]. והחזו"א יו"ד סי' ע"ד סק"ח כותב דטעמם של התוס' משום שהדינר טבעא והאיסר פירא ולכן בסתמא נקטינן שקצבו את המחיר בטבעא ואף שהמשא ומתן שלהם הי' על איסרים אין זה אלא שימוש הלשון הרגיל בין הסוחרים אך עיקר כוונתם לקצוב את המחיר בטבעא. [ועיין חו"ד סי' קס"ה סק"א שהעיר ג"כ מדברי התוס' ונדחק להעמידם באופן שהתנה לתת לו מטבע היוצא כשער של עכשיו ונ' כוונתו כשהתנה להדיא ליתן לו את השווי של כ"ד איסרים והו"ל כקוצב את המחיר בדינרים. ולפי ד' המחנ"א

ומשערין את הגזלה בכסף ולא בזהב, ואין להביא רא"י מהרא"ש לגבי מי שגזל דינרי כסף ונשתנה ערכם. וחילוק זה מוכרח הוא בדעת הרא"ש, שהרי מהרשד"ם כתב שם שדבריו אינם מתאימים לדברי תוס' ב"ק צ"ז. שכתבו דהמלוה מטבע בסתמא או מכר בסחורה בסתמא ונפסל המטבע דפורע במטבע הישן אף שירד ערכו ע"י שנפסל משום דהוי כחטים שהוזלו. ומהרשד"ם חולק על הדברים ואומר דאזלינן בתר השווי של המטבע וצריך להוסיף לו או לפרוע במטבע היוצא. והרא"ש שם כתב כתוס' ואפ"ה כתב בתשובה צ"ד דגבי דינרי זהב משערין אותן כשעת הגזלה ואם נפתח ערכם צריך להוסיף לו, ובע"כ לחלק בין דינרי זהב שהן פירא ומלכתחלה משערין אותם בשווי דינרי הכסף ובין דינרי כסף שהן עיקר הטיבעא ואם הוזלו אין לנו במה לשער אותן].

ו. ולכא"ו צ"ע איך יפרנס מהרשד"ם את הסוגיא בב"מ מ"ד: דמשמע דאין יוקר וזול למטבע, ומשמע שאפילו ישתנו מחירי הפירות לא נאמר דהמטבע הוזל אלא הפירות הם שהתיקרו ופורע לו את סך המטבעות שנתחייב. ואולי י"ל דמהרשד"ם יפרש את הסוגיא שם בסתמא כאשר אין לנו סיבה מוכרחת לומר שהשינוי הוא במטבע ולכן כל שאנו רואים שנשתנה היחס בין המטבע ובין מחירי הפירות אנו נוקטים בסתמא דהמטבע במקומו עומד והפירות הם שהשתנו אבל כל שהדבר ברור שהשינוי הוא במטבע כגון שהמלך פחת את ערכו או שנתרבה שפע מתכת כסף בעולם עד שהוזלו דינרי הכסף ונתיקרו הפירות בזה אנו נוקטים לדעת מהרשד"ם שהכסף הוזל וממילא משתנים כל החובות וצריך להשלים לו את שווי החוב, הן בחוב שבא מחמת הלואה והן בחוב שבא מחמת נזיקין. וע"ע בספר פתח הבית למהר"א גלוגא סי' כ"ו שנסתפק בביאור הסוגיא שם אם בכל גווני אמרינן דאין יוקר וזול במטבע או דהיכי שהדבר ברור שסיבת השינוי במטבע אמרינן דבזה המטבע הוא דזול.

ב. והנה בשו"ת מהרשד"ם חו"מ סי' ע"ה האריך להוסיף דאנן סהדי שאין כוונת המלוה או המוכר להפסיד במסחרו ובודאי לא נתכוין שישלמו לו גרוסוס שנפחת ערכם, אלא רק התכוין לטובת עצמו שישלם לו בגרוסוס שהיו ידועים כמטבע חשוב אך עתה שנפחתו בודאי צריך להוסיף לו. ונראה דאין כוונתו לומר בזה טעם נוסף להא דצריך להוסיף לו על מנין הגרוסוס ומשום דאנן סהדי שאינו רוצה להפסיד, דעד כמה שלא יהא די לנו בטעם הראשון שכתב מהרשד"ם אלא נאמר שאף שנפחת המטבע לא נשתנה החוב א"כ מה בכך שאנן סהדי שאינו רוצה להפסיד, אטו משום שאינו רוצה להפסיד יכול המלוה להתנות עם הלוח שישלם לו יותר ממה שהוא מחויב ע"פ דיני הממונות. וגם אין לומר דאנן סהדי שכוונתו לקבוע את החוב במטבע הלבנים ולא במטבע הגרוסוס שהרי אם הגרוסוס לא היו נפחתים אלא היו מתיקרים אין כאן אומר דעת שכוונתו ללבנים ולא לגרוסוס. אלא נ' שעיקר כוונת מהרשד"ם לומר דבודאי עיקר הטעם משום שנשתנה שווי המטבע וצריך להוסיף לו על סך המטבעות שפורע, אלא שהיה מקום לבע"ד לחלוק ולומר דמתוך שפירשו בשטר שיפרע לו בגרוסוס ממילא יוכל לעשות כן אף בגרוסוס שנפחת ערכו וכמו שאם היו כותבים שפורע לו את החוב בכור חטים ה"ז נתן חטים אף שהוזלו, וע"ז אמר מהרשד"ם דאנן סהדי שמה שכתבו גרוסוס לא נתכונו לומר שיפרע אף בגרוסוס מופחתים אלא כל כוונתם לטובת המלוה שיקבל מטבע חשוב אך בודאי שאם נפחת המטבע צריך להשלים לו בין בהלואה ובין במכר ובין בנזיקין.

לוה ק' בק' והוקרו המטבעות דמעיקרא קיימי ק' בדנקא ולבסוף קיימי ק' בחומשא הוי רבית את"ל דבתר בסוף אזלינן כיון שפורע ק' והוא יותר משווי ההלואה. ולכא"ו צ"ע לפי מהרשד"ם למה פורע ק' הרי המטבעות התיקרו ואינו חייב לפרוע אלא את שווי ההלואה וא"כ אינו מחויב לפרוע לו אלא פ"ד מטבעות וממילא גם לא יהא נידון של רבית כלל [וכן יקשה בציוור הראשון שבגמ' כשהלוה לו ק' בק"כ ודנים אם בפירעון הק"כ יש איסור רבית או לא, ומשמע שאף לפי הקציצה שקצצו ביניהם אינו מחויב לו יותר מק"כ ולכא"ו לפי דעת מהרשד"ם דכל החובות משוערים בשווי המטבע א"כ כיון שקצצו ק"כ הרי לפי קציצה זו מחויב הוא עתה לשלם קמ"ד ולא מ' כן כלל בגמ']. ונראה שמהרשד"ם יעמיד את הגמרא באופן שהתנו להדיא שההלואה וההתחייבות של הפירעון הן בפרוטות עצמם דהיינו בכמות שלהן ולא בשווי שלהן וכשהלוה לו ק' בק"כ מיירי שהתנה ליתן לו ק"כ בין אם יעמדו הפרוטות בשוויין הנוכחי ובין אם יוזלו או יתיקרו וכן כשהלוה לו ק' בק' מיירי שהתנו כן שאף אם יתיקרו הפרוטות יפרע לו ק' ולא יפחות מסכום זה, ולא איירי בסתם הלואה שבה נוקט מהרשד"ם דאזלינן בתר שווי המטבע. ולכן אין להוכיח מהך גמרא דבסתם הלואה אין הולכין בתר שווי המטבע.

י. העולה מכל הנ"ל הוא שמהגמ' ב"מ מ"ד: משמע לפום ריהטא דאין יוקר וזול במטבע, וכל שנשתנה היחס שבין המטבע לבין מחירי הפירות אנו אומרים שהמטבע במקומו עומד והפירות הן שעלו [ואין הכוונה לומר שזו אכן המציאות אלא אף שבמציאות ידוע לנו שסיבת השינוי הוא במטבע מ"מ כן הוא חוקו וגדרו של מטבע שהוא עומד במקומו והפירות הם המשתנים], וכן כתב החזו"א. ודעת מהרשד"ם ועוד כמה אחרונים ההולכים בשיטתו היא דכל שאנו רואים שהשינוי הוא במטבע עלינו לשנות את כל סכומי החיובים בין בהלואות ובין בנזיקין.

בדין מטבע שנפסל

יא. במשנה ב"ק צ"ו: איתא גזל מטבע ונפסל אומר לו הרי שלך לפניך ואם נסדק משלם כשעת הגזלה. ופליגי אמוראי בגמ' דף צ"ז, ר"ה אומר דאפילו פסלתו מלכות אומר לו הרש"ל, ואינו דומה לדין שהחמיץ שמשלם כשעת הגזלה ואינו יכול לומר לו הרי שלך לפניך כיון שאין היין שהחמיץ דומה לדין שגזל, דמטבע שנפסל שאני דלא נשתנה טעמו וריחו.

ורב יהודה אומר דדוקא פסלתו מדינה אומר הרש"ל

והחזו"א אף בסתמא נקטינן שהמוכר בכ"ד איסרים כוונתו לדינר].

[ע"ע במחנ"א שכתב תירוץ נוסף לבאר את דברי תוס' ב"מ מ"ד: שכתבו דנותן לו ל"ב איסרים. וכתב דטעמם של התוס' הוא מדיני אונאה, דהנה המחנ"א מחדש שם חידוש בדיני אונאה דאם ראובן מכר לשמעון חפץ בכ"כ איסרים ולא זקפו עליו את המעות במלוה אלא שמעון צריך לפרוע את החוב מיד כשיגיע בנו או שימצא מפתח ועד שפרע שמעון את התשלום הוזלו האיסרים ה"ז בגדר אונאה דנמצא שראובן נתאנה שהרי קיבל תשלום שאינו מספיק עבור החפץ שמכר. וכתב המחנ"א דזו כוונת התוס' דכיון שמכר לו ולא זקף עליו את החוב במלוה נמצא שתשלום האיסרים הוא תשלום דמי החפץ וכיון שהוזלו האיסרים יש כאן אונאה. ולכא"ו יש כאן חידוש גדול בדיני אונאה, ולולי ד' המחנ"א י"ל דכיון שקצבו מחיר הגון אין כאן אונאה אף שאח"כ השתנה ערך המטבע, דאטו אם ישתנה מחיר החפץ בין מעשה הקנין ובין התשלום יהא כאן אונאה. וגם דוחק הוא לפרש ד' תוס' לפי כוונה זו. והעיקר בדברי תוס' נ' כמש"כ לעיל בשם החזו"א דבסתמא נקטינן שקצבו את המחיר בדינר שהוא הטיבעא ולא באיסר].

בדברי המחנ"א בענין מטבע שנפחת

ט. ציין במחנ"א שם שהביא רא"י לשיטתו [שהיא כשיטת תוס' ורא"ש ב"ק צ"ז]. דאין החובות משוערים בשווי של המטבע אלא במטבע עצמו, ומשלם כמה שהתחייב אף שנפחת ודלא כמהרשד"ם, מהסוגיא דר"פ איזהו נשך שדנה אי בתר מעיקרא אזלינן או בתר בסוף ונ"מ כגון שלוה ק' בק"כ ומעיקרא קיימי ק' בדנקא ולבסוף קיימי ק"כ בדנקא, ומבואר בגמ' דאי בתר מעיקרא אזלינן הוי ר"ק כיון שקצב לשלם לו ק"כ ואי בתר בסוף אזלינן אין כאן רבית כיון שכאשר משלם ק"כ אינו נותן יותר משווי ההלואה, שהרי ק"כ שוין עתה דנקא. ואומר המחנ"א דלפי דעת מהרשד"ם צריך ה' לומר שאף אי בתר מעיקרא אזלינן אין כאן רבית כלל שהרי לשיטת מהרשד"ם אף אם היה לוה ק' בסתמא והוזלו המטבעות וקיימי ק"כ בדנקא ה' צריך לפרוע ק"כ וא"כ לא יתכן לומר שאם יפרע ק"כ יהא בזה איסור ר"ק. [דפשיטא למחנ"א דלא יתכן שיהא איסור רבית אם פורע כפי שמחויב מצד עצם דיני ההלואה עבור הקרן של ההלואה].

ולכאורה היה המחנ"א יכול להקשות על המהרשד"ם

מגופא דגמרא שהרי מבואר בגמ' שם שאם

שיכול לומר לו לך והוציאו במדינה אחרת שבה לא נפסל המטבע, אבל פסלתו מלכות ואינו יוצא בשום מדינה ה"ז כנסדק ומשלם כשעת הגולה. ואינו דומה לגזל חמץ ועבר עליו הפסח דאומר לו הרש"ל משום דגבי מטבע מינכר היזיקא שצורתו ניכרת לעין כל והכל רואים שצורתו של המטבע נפסלה. ולהלכה נחלקו בזה הראשונים, הרא"ש סי' י' פוסק כר"ה דאפי' פסלתו מלכות אינו כנסדק, והר"מ פ"ג מגזלה ה"ד פוסק כרב יהודה דפסלתו מלכות הוי כנסדק ואינו יכול לומר לו הרש"ל. והשו"ע חו"מ סי' שס"ג ס"א מעתיק את פסק הרמב"ם והרמ"א מעתיק את דברי הטור בשם הרא"ש.

יב. וישם בגמ' ב"ק דף צ"ז מובאות שתי סוגיות נוספות העוסקות במטבע שנפסל. בדף צ"ז ע"א איתא המלוה את חברו על המטבע ונפסל, רב אמר נותן לו מטבע היוצא דהיינו את המטבע החדש היוצא עתה במדינה, ושמאל אמר יכול לומר לו לך הוציאו במישן [פירש"י דמישן הוי מקום שכל המטבעות יוצאות בו אף אותן שנפסלו]. ואמר ר"ג מסתברא מילתא דשמאל בדאית ל' [למלוה] אורחא למישן [דכיון שהוא עומד להגיע למישן יכול הוא להשתמש בכסף שפורע לו] אבל בדלית ל' אורחא למישן מודה שמאל דנותן לו ממטבע היוצא.

ולא נתפרש בגמ' איזה סכום מטבעות נותן לו מהמטבע היוצא כנגד מה שלוה. ומשמע מסתימת הדברים שנותן לו אחד כנגד אחד דהיינו שאם לוה ק' דינרים ונפסלו ונתחדשו דינרים חדשים פורע לו ק' דינרים חדשים ואיירי באופן שהמלך לא הוסיף במשקלו של המטבע החדש ולא פחת ממנו אלא נתכוין רק לחדש צורה חדשה של דינר ולהעמיד דינר חדש תחת הדינר הישן.

ונחלקו הראשונים בביאור לשון הגמרא המלוה על המטבע. דעת תוס' והרא"ש והרשב"א היא שמדובר באופן שהתנה המלוה עם הלווה תנאי מיוחד

בהלוואה זו שיפרע לו במטבע. ובוזה דעת רב דאין שם מטבע אלא למטבע היוצא עתה במדינה זו ולכן חייב לפרוע לו במטבע היוצא, ושמאל סובר דכל שעדיין שם מטבע עליו במדינה רחוקה כגון במישן ה"ז כלול בשם מטבע ופורע בו, אע"פ שבמדינה זו נפסל המטבע וערכו ירד בה עד לערך הנסכא שבו.

אבל בסתם הלוואה כאשר לא פירש שמלוה על המטבע, וכן בסתם מקח כאשר לא פירש שיפרע לו במטבע אלא רק פירש לו את סך הדינרים שמתחייב לו כתבו תוס' ורא"ש ורשב"א דבין לרב ובין לשמאל פורע לו במטבע שלוה ממנו, וכתב הרא"ש דהיינו אפילו אין המטבע יוצא בשום מקום. והטעם משום דכיון שאין אנו דנים מטבע שנפסל לגמרי כמטבע שנסדק [וכמו שהבאנו לעיל דהרא"ש פוסק כר"ה] א"כ אין זה אלא כמטבע שהוזל, וכשם שמי שלוה סאה חטים והוזלה פורע לו חטים ה"נ מי שלוה דינרים ונפחת ערכם ע"י שנפסלו פורע לו בדינרים האלו.

ג. והנה סברת התוס' וסיעתם מחודשת מאד דאין יתכן לפרוע סתם הלוואה וסתם חוב של מקח בדינרים שנפסלו ואינם יוצאים בשום מקום ואין בהם אלא שווי הנסכא. ולכאור' צ"ל דתוס' וסיעתם נוקטים דעיקרו של המטבע הוא הנסכא שבו, דמתוך שהכסף והנחושת הן מתכות יקרות ובדרך כלל מחירים יציב ואינו משתנה לכן נבחרו להיחשב כטיבעא [ואולי ס"ל דעצם הנסכא חשיב טיבעא, וכמו שדן החזו"א חו"מ סי' ט"ז סק"ט דעצם המתכת של כסף וזהב הוי מטבע בטבע ואפי' גרוטאות של כסף וזהב חשיבי מטבע. וע"ע שם בחזו"א סק"י שהביא מדברי ריב"ן בתוס' בכורות נ: ד"ה דמזדבני דמשמע שאף בזמן שהיו מטבעות של שקלי כסף מ"מ היה אדם יכול לקיים מצות פדיון הבן בנסכא של כסף אשר משקלו כמשקל הכסף]. ואף. שהמטבע מקבל יתר ערך ע"י

ג. ומבואר בתוס' דמש"כ בגמ' דנפסל המטבע היינו שפסלתו המלכות ואינו יוצא בשום מדינה פרט למישן. ועוד כתבו תוס' דמה שנחלקו רב ושמאל היינו דוקא אליבא דר"ה דס"ל דמטבע שנפסל ע"י המלכות לא חשיב כמטבע שנסדק, ולכן שפיר אמר שמאל דיכול לפרוע בו הואיל ואכתי שם מטבע עליו, אבל אליבא דרב יהודה אינו יכול לפרוע במטבע שנפסל ע"י המלכות כיון דהוי כנסדק וכאילו נעשה בו היזק ניכר ואין זה אותו המטבע שלוה ממנו. ואפילו בהלווה לו בסתמא ולא התנה על המטבע אינו יכול לפרוע במטבע שנפסל ע"י המלכות אליבא דרב יהודה.

ד. והאחרונים נתקשו בזה דאם אכן ס"ל לתוס' וסיעתם דבסתם הלוואה פורע לו מהדינרים האלו אף שנפסלו דדינו כלוה חטים והוזלו א"כ איך רשאי להתנות ולהלוות "על המטבע" ולקבל מטבע היוצא שערכו עולה על המטבע שנפסל והרי יש בזה משום רבית, כשם שלכאורה אסור להלוות חטים ולהתנות שאם יוזלו יתן לו את הדמים שהיו שוים בשעת הלוואה. וכתבו הבית אפרים חיו"ד סמ"ג והחזו"א סי' ע"ד סק"א דכוונת תוס' דכשם שיכול אדם להלוות חטים ולעשותם דמים דהיינו שההלוואה היא בשווי החטים ולא בחטים עצמן ונמצא דיש ב' אופנים שונים בהלוואת חטים, הלוואת חטים בחטים והלוואת שווי החטים, כן יש מבט נוסף בהלוואת מטבע דאינו מלווה לו את המטבע עצמה כעין הלוואת חטים בחטים אלא מלווה לו את המטבע בתורת מטבע היוצא ונ"מ שאם יתחלפו המטבעות נקבע חובו בדינרים היוצאים אשר שם מטבע עליהם.

דלא הוי רק כחיתים שהוזלו אלא חשיב שינוי בעצם החפצא].

טו. **והרמב"ם** פ"ד ממלוה הי"ב העתיק את סוגיית הגמרא כלשונה וכתב המ"מ שם הי"א דנראה שהר"מ אינו מחלק בין מי שהתנה שתהא הלואה על המטבע לבין סתם הלואה אלא בכל גווי מחויב לפרוע לו מטבע היוצא באיזה מקום, ופסק הר"מ כשמואל דאם יש לו דרך למישן יכול לפרוע במטבע הישן אם יוצא במישן.

והשו"ע חו"מ סי' ע"ד ס"ז העתיק את דברי הרמב"ם, ועיי"ש בסמ"ע סקט"ו שהעתיק את דברי המ"מ הנ"ל שפירש ברמב"ם דאף בסתם הלואה אינו יכול לפרוע במטבע הישן אם אינו יוצא בשום מקום, וה"ה אם יוצא במדינה אחרת אך אין למלוה דרך לשם אינו יכול לפרוע במטבע שנפסל במדינה זו.

והרמ"א מעתיק את דברי התוס' והרא"ש והרשב"א דאם הלואה בסתמא ולא התנה על המטבע פורע ממטבע שנפסל אפילו אינו יוצא בשום מקום. ונמצא שתוס' והרא"ש והרמ"א חלוקים על הר"מ והשו"ע בתרתי, דהר"מ והשו"ע נוקטים דאפי' פסלתו מדינה אינו פורע במטבע שנפסל אם אין למלוה דרך למדינה אחרת בה יוצא המטבע, אף שהלואה בסתמא בלי להתנות על המטבע. ותוס' ורא"ש ורמ"א נוקטים דאפילו פסלתו מלכות ואינו יוצא בשום מקום פורע במטבע הישן אם הלואה בסתמא ולא התנה על המטבע, ובפסק זה של תוס' ורא"ש כלולים ב' ענינים: א] החילוק בין סתם הלואה להלואה על המטבע דבסתם הלואה פורע במטבע הישן אף שנפסל ואינו יוצא בשום מקום. ב] ס"ל דקיי"ל כר"ה דאפילו פסלתו מלכות אינו כנסדק, דאם הי' נידון כנסדק לא הי' יכול לפרוע בזה אפילו הלואה בסתמא כמבואר בתוס' וברא"ש.

עוד כ' הרמ"א בשם המרדכי דאם בזמן ההלואה התנה ואמר שיתן לו מעות היוצאין בהוצאה [פי'

ההטבעה וע"י שהוא יוצא בהוצאה מ"מ אין זה נחשב מהות אחרת אלא רק בחינה של יוקר וזול.

יד. **אמנם** לפי ביאור זה היה מסתבר לומר דגם בחובות של גזל ונזיקין יכול לשלם במטבע שנפחת, דמשעה שהזיק נקבע חובו בדינרים וכשנפסלו הדינרים וחשיבי כחטים שהוזלו הוזל גם חוב הנזיקין שלו. אך בתוס' מבואר איפכא, שהביאו דלגבי גזל מטבע ונפסל אומר לו הרש"ל, הא אם אינו בעין אינו יכול ליתן לו דינר שנפסל [אף שמדובר באופן שהמטבע שנפסל אין דינו כנסדק ולר"י היינו באופן שפסלתו מדינה ויוצא במדינה אחרת], וכן הוכיח החזו"א סי' ע"ד סק"א, ועל כרחנו לומר דבסתם חוב נזיקין וגזלה משערין את החוב בשווי של הדינר ולא בעצם הדינר, ולכן אם נפסל הדינר צריך ליתן מטבע אחר כשווי דינר בעת הנזק, ורק בסתם הלואה ומקח נוקטים תוס' דכאשר הוקבע החוב בדינרים בסתמא כוונתם לעצם הדינרים וכאילו הדינרים הם פירות, וכשנפסלו הוי כפירות שהוזלו ופורע בהם. אלא שהסברא בזה צ"ב, דכיון שחובות נזיקין וגזלה משוערים בשווי הדינר ולא בעצם הדינר למה יגרע אדם את כותו ויפסוק חוב הלואה ומקח בעצם הדינר, ואם יפסל הדינר יקבל דינר פסול. [ואינו דומה למלוה חטים או מוכר חפץ ופוסק שישלם לו בחטים דנותן לו חטים אף אם הוזלו, דחטים יש בהן הנאת עצמן ופעמים שאדם זקוק להן ולכן עשוי לקבוע את החוב בהן עצמן ולא בשוויין אבל מטבע כל ענינו ושימושו הוא בתורת אמצעי תשלום ואין הנאה בעצם המטבע] וא"כ למה לא נימא דבסתם הלואה ומכר אנן סהדי שכוונתו להלוות על הטיבעא של המטבע וכאילו אמר "על המטבע", וצ"ע. [וכל זה לפי ר"ה בגמ' ב"ק צ"ז. דפסלתו מלכות לא הוי כנסדק, אך לר"י דס"ל דפסלתו מלכות חשיב כנסדק מבואר בתוס' דאין יכול לפרוע חובו במטבע שפסלתו מלכות,

ה. בטעמו של הר"מ דאפילו בסתם הלואה נותן לו מטבע יל"פ בב' אופנים: א] י"ל דס"ל דדינר שנפסל לאו שמ"י דינר כלל ואפילו פסלתו רק המדינה הזו, דאף שלענין גזל אומר לו הרי שלך לפניך מ"מ א"א לשלם בזה הלואה, דהלואה צריכה להפרע בכסף ודינר שנפסל אינו כסף אלא נסכא ואינו דומה כלל לחטים שהוזלו דמי שלוח סאה חטים והוזלו פורע לו חטים אך מטבע שנפסל לא חשוב מטבע לפרוע בו הלואה. ב] ועוד י"ל דס"ל דאנן סהדי דכוונת המלוה למטבע היוצא ואף שלא התנה להדיא הוי כאילו התנה. ויש להוסיף עוד דבר"מ משמע שמחלוקת רב ושמואל היתה במטבע שפסלתו מדינה ויוצא במדינות אחרות ודלא כתוס' שכתבו דמיירי בפסלתו מלכות.

והנה לכאורה יש לשאול גם לפי הרמב"ם מאי שנא גזל מהלואה, דלענין גזל אמרינן דגזל מטבע ונפסל אומר לו הרש"ל, ומוקי לה הרמב"ם בפסלתו מדינה, ונמצא שמבואר במשנה דאם אין המטבע בעין אינו יכול לשלם במטבע זו שנפסלה, אף שהיא יוצאה במדינה אחרת, ולכאורה היינו אף באופן שיש לו דרך לאותה מדינה. ולמה לענין הלואה וחילול מע"ש נקטינן כשמואל דיכול לפרוע אם יש לו דרך למישן. וצ"ל דלענין זה גם הר"מ מודה דשאני הלואה מגזל דלענין גזל בעינן תשלומין, וא"א לשלם במטבע שאינו יוצא כאן, אף שיש עליו שם מטבע משום שיוצא במישן, אך לענין הלואה כיון שלוח דינר ופורע לו דינר שיש עליו שם מטבע די בזה, דסו"ס פורע לו במטבע. וכן לענין חילול מע"ש די בזה ששם מטבע עלה, [ויש לעיין כמה פירות יוכל לחלל על המטבע היוצא רק במישן, האם לפי שווי של המטבע כאן, ואין לו כאן אלא את שווי הנסכא, או כשווי של דינר מעליא, שהרי אנו נותנים גם למטבע שנפסל שם דינר].

במדינה הזו חייב ליתן לו מעות היוצאין בכל ענין
[ואינו יכול לומר לו לך הוציאו במישן].

המלוה על המטבע והוסיפו עליו

ט. **סוגיא** נוספת העוסקת בדיני מטבע מובאת בגמ'
ב"ק דף צ"ז: בעא מיניה רבא מר"ח
המלוה את חברו על המטבע והוסיפו עליו [כלומר
המלך הנפיק מטבע אשר משקלו יותר גדול ופסל את
המטבע הישן]. סוגיא זו אינה עוסקת כלל בשאלה אם
יכול לפרוע מהמטבע הישן, ופשיטא לגמ' שאינו פורע
בישן [אי משום דאזלא אליבא דרב דצריך ליתן מטבע
היוצא ואי משום דלית לי' אורחא למישן שבזה גם
שמואל מודה דנותן מטבע היוצא כאן], אלא הסוגיא
עוסקת בשאלה כמה מטבעות חדשים יפרע תחת
הישנים, האם יפרע אחד כנגד אחד משום שאנו רואים
את המטבע החדש כממלא מקומו של הישן או שצריך
לנכות ממספר המטבעות שפורע כיון שהמטבע החדש
שוקל יותר מהישן והוי מטבע אחר.

והנה בעיקר הספק של הגמ' נחלקו הראשונים אם זה
ספק כללי בדיני הלואה או שמדיני הלואה
פשיטא דפורע אחד כנגד אחד והספק הוא בדיני רבית,
דיש איסור רבית בזה שפורע במטבעות שהוסיפו
עליהן. דעת הראב"ד היא שהספק הוא רק בדיני רבית,
ולכן כל הנידון בגמ' הוא רק בהוסיפו עליו אך אם
פחתו מהמטבע פורע מהמטבע החדש ואין נ"מ אם
יקרי פירי וכן אין נ"מ בשיעור פירות הנסכא. ולפי

דבריו כל שההלואה היא בין ישראל לעכו"ם שאין בזה
איסור רבית פשיטא דפורע מהמטבע החדש אף
שהוסיפו עליו. וגם רש"י פירש את הספק של הגמ'
לענין רבית. ואולם דעת הרי"ף והרמב"ם והרשב"א
והרא"ש היא דהספק של הגמ' הוא בין בהוסיפו על
המטבע ובין בפחתו ממנו והיינו שאין זה ספק בדיני
רבית אלא ספק בעיקר דיני הלואה, אם המטבע החדש
שקול למטבע הישן או שצריך לנכות מהסכום שפורע
כיון שהמטבעות החדשות שוקלות יותר.

י. **ומסקינן** בגמ' שהדין תלוי בשני גורמים: א] אם
ההוספה במשקל המטבע גרמה לכך
שהוזלו הפירות בשוק ה"ז מנכה ממספר המטבעות
שפורע [לפי הראב"ד הטעם שצריך לנכות הוא משום
דמיחזי כרבית אך מעיקר דין ההלואה ה"י פורע אחד
כנגד אחד. אך לפי רוב הראשונים ההגדרה היא דכיון
שחזינן דזיילי פירי ה"ז קובע שהמטבע שהוסיפו עליו
הוא מטבע חדש והוא גדול יותר מהישן ואינו שקול
ליו].

ב] אף אם לא זיילי פירי מחמת ההוספה במשקל
ואפשר לקנות במטבע החדש אותו סכום של פירות
כמו במטבע הישן, מ"מ אם ההוספה על המשקל היתה
יותר מחומש ה"ז מנכה לו מסכום המטבעות שפורע
באופן שמשקל הנסכא שפורע לו יהא שוה למשקל
הנסכא שלוה ממנו. [לפי הראב"ד טעם הניכוי הוא כדי
שלא ירויח המלוה נסכא והוי כרבית. ולפי שאר
הראשונים נראה שגם ענין זה של הוספת חומש בנסכא

ו. ולכא' יש להקשות למה רשאי להתנות תנאי זה שיתן לו מעות היוצאין במדינה זו ואין בזה משום רבית והרי לפי מה שביארו הבית אפרים
והחזו"א שהבאנו לעיל הערה ג', כל מה שרשאי להתנות ולהלוות על המטבע היינו מדין "עשאו דמים", וא"כ נמצא דאף כאשר עושה את
המטבע דמים בזה שמלוה על המטבע מ"מ סובר שמואל דיכול לומר לו לך הוציאו במישן, וא"כ צ"ע איך רשאי להתנות שיפרע לו דוקא
במעות של המדינה הזו הרי הדינרים הישנים יוצאים במישן ומדיני הלואה רשאי לפרוע בהם אפי' עשאו דמים ונמצא שיש בתנאי הזה משום
רבית. ולכאורה נראה לומר בזה דכשאומר שמואל דיכול לומר לו לך הוציאו במישן אין כוונתו לומר דהחוב נשאר דוקא בדינרים הישנים וא"א
לפורעו בדינרים החדשים, אלא שמואל מודה לרב שהדינר החדש בא למלא את מקום הישן ואפשר לפרוע דינר חדש תמורת הדינר הישן, ולא
בא שמואל אלא לחדש שגם הדינר הישן שם דינר עליו כיון שיוצא במישן, ולפ"ז נראה דאפילו אליבא דשמואל אם בא לפרוע בדינרים
החדשים אינו נידון כאדם הפורע יותר מחובו וגם אין בזה איסור רבית דהרי פורע את הסכום שלוה ונותן דינר תמורת דינר. ולכן כאשר מתנה
ואומר ע"מ שתפרעני ממעות היוצאין במדינה זו הרי זה כמתנה ואומר ע"מ שתתן לי מארנקי חדשה דאין בזה משום רבית [וכ"ש כנ"ד שגם
ההלואה היתה ממעות היוצאין וה"ז כמלוה מארנקי חדשה ומתנה ע"מ שתפרעני מארנקי חדשה]. אמנם החזו"א סי' ע"ד סוסק"ב כתב דאם
הלווה פורע מהדינרים החדשים יכול הוא לנכות ולפרוע רק כשווי הדינרים הישנים היוצאים במישן, וע"ע בגידולי תרומה שער מ"ו ח"ח ס"א
שכתב דלפי שמואל שיכול לפרוע מהדינר הישן אם יפרע מהחדש הוי רבית. ולפי דבריהם לכא' צ"ע דברי הרמ"א שכתב שיכול להתנות
שיפרענו מעות היוצאין כאן, וצ"ע. וצ"ל לשיטתם דג' אופנים חלוקים איכא בהלוואת מטבע, א] בסתם הלוואת מטבע פורע מהמטבע הישן
אפילו נפסל ואינו יוצא בשום מקום דהוי כחטים שהוזלו, ב] במלוה על המטבע קצב את ההלוואה בדבר ששמו מטבע ובה סובר שמואל דסגי
בזה שיש לוה שם מטבע במישן, דה"ז מלוה את המטבע שיש לפנינו, ג] ומלבד זה יכול לקצוב את ההלוואה במטבע היוצא במדינה זו דגם זה
הוא תואר במטבע, ויפרע לו במטבע היוצא במדינה זו, וכשם שאפשר להלוות חטים בב' אופנים [הלוואת חטים בחטים או קציבת ההלוואה
בשווי החטים] כן אפשר להלוות מטבע בג' אופנים — המטבע עצמו כפי שהוא, המטבע בתורת דבר ששמו מטבע, ומטבע היוצא.

ז. ונראה שאם שיעור הוזלת הפירות אינו מתאים לשיעור ההוספה במשקל המטבע תהא בזה נ"מ בין הראב"ד לבין שאר הראשונים. מנכה לפי ערך ההוספה
במשקל דהשינוי ביוקר הפירות אינו אלא סימן שזהו מטבע חדש אך שיעורו של גוף המטבע נידון לפי משקלו [כן כתב בספר גינת ורדים
חז"מ כלל ד' ונחלק בזה על הרב בעל מעשה חייא שנקט דמנכים רק לפי שיעור ההוזלה בפירות].
נתיבות שלום - רבית / גלבר, שלום יוסף בן קלונימוס קלמן הלוי {עמוד 245} {846394}

מחמת ההיתוך ושכר הצורף. ועי' ט"ז סק"א וחזו"א סי' ע"ד סק"ד שהאריכו בזה. ב] והרשב"א כתב דמסתמא דעת הלווה דעד שיעור חומש לא קפיד בריבוי הנסכא. ג] והמרדכי כ' דעד חומש לא חשיב שינוי במטבע כי גם במטבעות הישנים איכא זוזי דתקילי טפי מהאחרים בשיעור חומש].

יח. כתב המרדכי פ' הגזול קמא סי' ק"י והביאו הרמ"א דאם המטבע החדש שוה במשקלו למטבע הישן ה"ז פורע כסך המטבעות שלוה ואינו מנכה כלום אפילו אם הוזלו הפירות ביחס למטבע החדש מחמת חריפותו. והביאור בזה הוא דאף שיש כאן צורה חדשה של מטבע וגם זיילי פירי מ"מ כיון שמחמת עצמיות המטבע לא הי' ראוי שיתול שינוי בפירות מחמת הצורה החדשה דסו"ס המשקל של ב' המטבעות שוה לכן אין לדון זאת כמטבע חדש וה"ז נידון כאילו לא הוחלף כלל המטבע אלא שנהיה חריף יותר ומחמת זה זיילי פירי דפשיטא דאינו מנכה כלל דהוי אותו מטבע ואמרינן ב' דאין יוקר וזול במטבע והפירות הם שהוזלו [וכ"כ חזו"א סי' ע"ד סק"ה]. ונמצא שבדברי המרדכי האלו יש מקור נוסף לסברא דאין יוקר וזול במטבע אף כאשר ניכר הדבר שסיבת השינוי היא במטבע.

פיחות ערך המטבע ע"י המלך

כ. בפוגיא ב"ק צ"ז: שהובאה לעיל עסקינן בדין מטבע שהוסיפו עליו במשקל ונתבאר דאם זיילי פירי מחמת התוספת הזו ה"ז נידון כמטבע חדש וכאשר בא לפרוע מנכה לו לפי חשבון. וכתבו רוב הראשונים דה"ה אם פחתו מהנסכא של המטבע ויקרי פירי מחמת הפחת צריך להוסיף בסך המטבעות. ובתקופת הראשונים נתחדשה מציאות של פיחות המטבע ע"י המלך בלי לפחת ממשקלו. והיינו שהמלך הכריז שמיום מסוים ואילך יאבד המטבע כו"כ מערכו. ובדרך כלל מיירי באופן שהמטבע אינו נפסל וממשיכים להשתמש בו אלא שערכו נפחת וכל חפץ שעלה עד עתה ד' דינרים ישלמו עליו מעתה ה' דינרים, ונסתפקו הפוסקים בזה האם דינו כמטבע שנפחת במשקלו ויקרי פירי שנתבאר בגמ' ב"ק צ"ז: דהוי כמטבע חדש, וממילא כאשר בא לפרוע את חובותיו צריך להוסיף על סכום המטבעות

קובע ומגדיר לנו שזהו מטבע אחר, אף שבפועל א"א לקנות בו יותר פירות מ"מ כיון שעיקרו של מטבע הוא הנסכא שבו ונוספה בזה כמות גדולה כ"כ ה"ז נידון לנו כמטבע אחר וממילא צריך לנכות].

יח. והנה דין זה שאם הוסיפו במשקל המטבע יותר מחומש מנכה לו מסך הפירעון אף אי לא זיילי פירי לכאור' גורם הפסד גדול למלוה שהרי נמצא שהלוה ק' דינרים ומקבל בתמורה רק ע"ה דינרים חדשים אשר א"א לקנות בהם אלא ג' רבעים מהפירות שהי' יכול לקנות בסכום שהלוה, שהרי לא זיילי פירי. ולפי הראב"ד אין זו כ"כ קושי' דאה"נ דמשום חשש רבית מפסיד המלוה, וכמו שאם הלוה סאה בסאה באיסור והוקרו הפירות אינו פורע לו סאה אלא פחות מסאה. אך לפי שאר הראשונים שנקטו דהא דמנכה לו אינו משום רבית אלא מעיקר דיני ההלוואה ה"ז צ"ע דנמצא המלוה מפסיד הרבה וכנ"ל. ועיין חזו"ד סק"ד שכתב דלענין ההוספה של יותר מחומש נסכא מודים כל הראשונים שאין זה אלא מחמת איסור רבית, ואין זה בא להגדיר את המטבע אם הוי מטבע חדש. ולכן כתב דלא נאמר שיעור זה של הוספה בנסכא אלא היכא דהוסיפו על המטבע אבל אם פחתו מהמטבע יותר מחומש בנסכא ולא נשתנה מחיר הפירות ביחס למטבע החדש פורע לו במטבע החדש ואינו צריך להוסיף על סך המטבעות. אולם בחידושי הראב"ד והרשב"א ובשו"ת הרא"ש כלל ק"ח ובספר התרומות מבואר שלא כדברי החזו"ד אלא דינא דשיעור חומש בנסכא נאמר גם לענין אם פחתו מהמטבע, ועל כרחנו לומר דפשוט לגמ' דכאשר נשתנה המשקל ביותר מחומש ה"ז נידון כמטבע חדש מעיקר דיני ההלוואה ושוב צ"ע דנמצא המלוה מפסיד הרבה.

ואפשר שיש לבאר זאת דכיון שעקרו של המטבע הוא הנסכא שבו ונשתנה שינוי גדול כ"כ הרי אנו דנים על כרחנו דהוי מטבע חדש ומה שלא נשתנה מחיר הפירות אינו אלא מצב עראי ומן הסתם לא יתמיד וסו"ס עיקרו של שווי המטבע נקבע בנסכא".

[ובטעם השיעור של חומש נאמרו בראשונים כמה טעמים: א] הרא"ש כתב דאם יבוא המלוה להתוך את המטבעות ולהפכם לנסכא יחסר לו חומש

ח. והנה היכא שפחתו מהנסכא יותר מחומש ולא יקר פירי נמצא שאנו מחייבים את הלווה לפרוע קכ"ה דינרים עבור ק' הדינרים שלוה ונמצא שיכול המלוה לקנות הרבה יותר פירות בסכום הפרעון ונמצא הלווה נפסד הרבה ומ"מ זהו עיקר החוב שהוא חייב, ליתן מטבעות שיש בהן נסכא בשיעור המטבעות שלוה, ואין הכוונה לומר דהחוב הוא בנסכא אלא החוב הוא במטבע, אלא שמשקל הנסכא שבמטבע מגדיר את שווי המטבע, ולפ"ז נ' לכאור' שלא יוכל הלווה לפרוע ק' דינרים חדשים ולהוסיף עוד את הפרש הנסכא בנסכא של כסף. [ובספר חו"ב ב"ק סי' י"ג לא כתב כזו].

דהחוב שלו הוא דינרים והדינרים הוזלו, וכך כתבו המהרש"ך בח"א סי' ס"ב והמחנ"א דיני רבית סכ"ה. אמנם בשיטת הרמב"ם והשו"ע שכתבו דגם בסתם הלואה אינו יכול לפרוע במטבע שנפסל ואינו יוצא בשום מקום יש לעיין מה יורה במטבע שלא נפסל רק נפחת ערכו ע"י המלך.

ודעת המאירי בסוגיא דב"ק צ"ז: גבי מטבע שהוסיפו עליו דה"נ אם המלך הוסיף על ערכו של המטבע או פחת מערכו בלי לשנות את משקלו דמ"מ כיון דיקרי וזילי פירי אינו פורע את הסך שלוה אלא מנכה או מוסיף. וגם בשו"ת מהרשד"ם חו"מ סי' ע"ה פשיטא ל"י דהך סוגיא דמטבע שהוסיפו עליו נוגעת גם להוספה ולפיתות שע"י המלך. וכן הוא בשו"ת מהר"ם אלשיך. וראה לעיל אות ה'-ח' שהארכנו במח' המהרשד"ם והמחנ"א בזה.

אמנם אין הכרח לומר שדעת המאירי זהה לשיטת מהרשד"ם, דטעמו של מהרשד"ם הוא משום דלא ס"ל להך כללא דאין יוקר וזול במטבע אלא ס"ל דגם למטבע יש שווי וכל שנשתנה שווי המטבע צריך להוסיף או לגרוע. ובדעת המאירי אפשר דבעלמא ס"ל להך כללא דאין יוקר וזול במטבע ורק לגבי פיתות של המלך ס"ל דהוי כמטבע חדש, וכמש"כ לעיל דיש מקום לחלק בזה בסברא.

ונמצא שבדברי תוס' ורא"ש ורשב"א וטור בחו"מ סי' ע"ד מבואר דלא כהמאירי ודלא כמהרשד"ם.

והנה פשוט הוא שטעמם של תוס' וסיעתם דבסתם הלואה יכול לפרוע במטבע שנפסל אף שאינו יוצא בשום מקום אינו משום הך כללא שהבאנו לעיל דאין יוקר וזול במטבע, דהכא נפסל המטבע לגמרי והמלכות פסלתו ופשיטא שאין אומרים בכה"ג דהמטבע כדקאי קאי והפירות הם שהוקרו. אלא טעמם של התוס' הוא כמבואר בדבריהם דמטבע שנפסל הוי כחטים שהוזלו וכשם שמי שלוה סאה פורע סאה אף אם הוזלה כן מי שלוה דינרים אם מכר סחורה תמורת דינרים פורע בדינרים אף אם נפסלו. ועיין מש"כ לעיל אות י"ב.

וכבר כתבנו לעיל הערה ד' דאפשר שהרמב"ם חולק על עיקר סברת התוס' וסובר דמטבע שנפסל אינו בגדר מטבע וא"א לפרוע בו חובותיו ולא דמי כלל לחטים שהוזלו, וזה אף בפסלתו מדינה ולא פסלתו מלכות אם אין למלוה דרך למדינה אחרת שבה המטבע יוצא. ואמנם אין לנו גילוי מה דעת הרמב"ם במטבע שלא נפסל לגמרי אלא נפחת ערכו דיש לדון דכיון שעדיין המטבע יוצא בהוצאה במדינה זו יודה הר"ם לסברת התוס' דהוי כחטים שהוזלו ויוכל לפרוע

שפורע או דאין לדמות את הדברים זה לזה די"ל דכל שלא נשתנה גופו של המטבע ה"ז אותו המטבע ופורע בו חובותיו.

והנה לעיל אות ג' הובא דבסוגיא ב"מ דף מ"ד: מתבאר דאין יוקר וזול במטבע, והיינו דכל שיש שינוי שער בשוק אנו אומרים שהפירות ושאר מצרכים הם נשתנו אך המטבע כדקאי קאי, כן מ' שם בגמ' וכ"כ להדיא החזו"א, והוסיף דזה אפי' באופן שהדבר ברור שסיבת השינוי בשערים הוא מחמת המטבע וכגון שהושפע שפע כסף בעולם ולכן ירד ערך מתכת הכסף וממילא ירד ערך מטבעות הכסף והוקרו כל הפירות כנגדם. וטעם הדבר הוא דזהו חוקו וגדרו של המטבע שהוא משמש כמעריך את הנכסים שבשוק ולא יתכן שהמעריך עצמו ישתנה בשערו, ולכן אף שהדבר ברור שסיבת השינוי היא במטבע מ"מ מאחר שהמטבע נבחר להיות המעריך של הנכסים שבמדינה [ובלשון הגמ' היינו שהוא הטיבעא] מעתה מונח בהחלטה זו החוק של המטבע שהוא אינו משתנה.

כא. אמנם לענין פיתות המטבע המוכרז ע"י המלך אין הכרח לומר את הכלל הנ"ל שאין יוקר וזול במטבע די"ל דכיון שכל כוחו של המטבע נובע מהמלך בידו של המלך לפחות מערכו של המטבע, כשם שבידו לפסול לגמרי את המטבע, וכל מה שנאמר דאין יוקר וזול במטבע היינו דוקא כל זמן שהמלך אינו משנה את ערכו. [ואף שי"ל דלא באה הכרזת המלך לפחת את המטבע אלא לייקר את כל הנכסים שבשוק ועדיין המטבע במקומו עומד מ"מ בדרך כלל הדברים ניכרים שעיקר מעשהו של המלך הוא במטבע ובא לפחת את ערכו. ועוד שברוב המקרים מדובר באופן שהמטבע מחולק לכמה מעות קטנות יותר והמלך פיתת את המטבע ביחס למעות הקטנות, וכגון שהיה הדינר מחזיק ק' אגורות והכריז עליו המלך שמעתה ערכו צ' אגורות דלא נשתנו המחירים בשוק ביחס לאגורות רק ביחס לדינר והרי זה מוכיח שהפיתות הוא בדינר ולא שהוקרו הנכסים בשוק].

והנה לעיל אות י"ב הבאנו את שיטת תוס' ורא"ש ורשב"א וטור ורמ"א דבסתם הלואה [שלא התנה על המטבע] פורע בדינרים שנפסלו ע"י המלכות אף שאינם יוצאים בשום מקום [אף לא במישן]. ופשוט דפסול כזה גרוע הרבה מפיתות שעשה המלך ואפ"ה ס"ל לתוס' דפורע באותם דינרים דהוי כחטים שהוזלו. וא"כ פשוט דלפי תוס' וסיעתם פורע בדינר שנפחת ע"י המלך, דנהי דבפיתות שע"י המלך לא אמרינן להך כללא דאין יוקר וזול במטבע מ"מ אמרינן

בו, ואין הכרח שהר"מ יסבור כהמאירי ומהרשד"ם והאחרונים שעמדו בסיעתם הסוברים דמטבע שנפחת ע"י המלך צריך להוסיף עליו.

מכר חפץ בדינרים ונפסל או נפחתו

כב. ובעיקר דברי התוס' ב"ק צ"ז. שכתבו דמי שהלוה דינרים בסתמא או מכר סחורה בכך וכך דינרים ונפסל הדינר פורע בדינרים שנפסלו אף שאתם יוצאים בשום מקום הקשו האחרונים דלכאור' הדברים סותרים לדברי תוס' ב"מ מ"ד: ד"ה למו"מ שכתבו דאם מכר חפץ בכ"ד איסרים והוזלו האיסרים צריך לפרוע ל"ב איסרים ובשו"ת מהרשד"ם חו"מ סי' ע"ה נוקט דאכן יש כאן סתירה בדברי התוס' ודעתו נוטה לפסוק כתוס' בב"מ מ"ד: דאזלינן בתר השווי של המטבע. וראה לעיל אות ח' שהבאנו את דברי המחנ"א והחזו"א שכתבו דאין סתירה בדברי התוס'.

הלוה על המטבע ופיחת המלך את ערכו

כג. ועי' בספר חוות דעת סי' קס"ה סק"א שכתב עוד דהיכי שהמלך לא פסל את המטבע רק הפחית את ערכו ועדיין הוא מטבע היוצא בזה אפילו אם לא הלוה סתם אלא התנה "על המטבע" פורע במטבע הנפחת, דכל ענין התנאי שמתנה על המטבע הוא שיתן לו מטבע היוצא בהוצאה ולא מטבע שנפסל במדינה, אך אם המטבע עדיין יוצא בהוצאה אלא שנפחת ערכו עדיין שם מטבע עליו וכיון שלוה ק' דינרים ה"ז פורע ק' דינרים אף שנפחת ערכם דהרי זה כחטים שהוזלו. ונ"ל דלפי החזו"ד גם בחוב של נזיקין וגזלות אמרינן הכי דאם הזיק שווי ק' דינרים ואח"כ פיחת המלך את הדינר ה"ז פורע לו ק' דינרים ואינו מוסיף. דכיון שהחוב שלו נקצב בק' דינר אמרינן דהחוב נפחת. ואין זה דומה למי שהזיק שווי ק' דינרים ובאותו זמן היה כור חטים שוה ק' דינרים והוזלו חטים ועמדו על פ' דינרים דאינו פורע בחטים שהוזלו, דהתם החוב הוא בדינרים ולא בחטים וא"א לשלם חוב ק' דינרים בחטים השווים פ' דינרים. אבל הכא כיון שהדינר הוא המטבע של המדינה ממילא כך דינו שבשעת הנזק נקצב חובו בדינרים ולכן פורע בהם אף שהוזלו.

עוד נ"פ דאפילו אם בזמן הפיחות נתן המלך שם חדש לאותו מטבע וכגון שנתן לדינר שם שקל ואמר דמעתה ק' דינרים ישנים הם פ' שקלים דמ"מ פורע לפי החזו"ד פ' שקלים דשינוי השם אינו גורע כלל וק' הדינרים הישנים הם החוב שלנו.

כד. והחזו"א סי' ע"ד סק"ח חולק על החזו"ד וכתב דמטבע שנפחת ע"י המלך הוי כמטבע

שפסלתו מלכות, דשוויי הראשון נפסל לגמרי ומה שעכשיו יוצא המטבע בשווי החדש ה"ז כמטבע חדש. ולכן א"א לשלם חובות של נזיקין וגזלות במטבע שנפחת אלא אם יוסיף לו שיעור הפחת. וכן במלוה על המטבע [הסוגיא בב"ק צ"ז]. יצטרך להוסיף את שיעור הפחת, וכתב דד' החזו"ד צ"ע. והנה פשוט דהחזו"א לא בא לחלוק על תוס' ורא"ש ורשב"א שכתבו דבסתם הלוואה פורע במטבע אפי' אם נפסל לגמרי ואינו יוצא בשום מקום, דבזה כבר ביארו תוס' דהוי כחטים שהוזלו, אלא החזו"א עוסק במי שהלוה על המטבע וקבע בזה שהלוואה הדינרים אינה מתייחסת לדינר עצמו כאילו הוא פירי, שיפרע בו אף אם נפסל כחטים שהוזלו, אלא מתייחסת לדינר כטבעא, וכפי שבאר החזו"א סי' ע"ד סק"א דיש אפשרות להלוות מטבע בב' מבטים שונים, בסתם הלוואה ה"ז נידון כמו מלוה פירות דהלוה לו את המטבעות האלה ואפי' יפסלו פורע בהם. אך אם התנה ואמר שמלוה "על המטבע" הגדיר בזה את חובו בטבעא של המטבע ולא בחפצא של המטבע כפי שהוא. וכנראה החזו"א נוקט דעד כמה שההלוואה היא בטבעא של המטבע דהיינו שהתנה ואמר שמלוה לו על המטבע הרי שווי הטבעא הוא עצם מהותה של המטבע שהרי כל מהותו של טבעא היינו שהוא המעריך הנותן שווי לפירות וכאשר נשתנה ערכו הרי זה חפצא חדש, ולא שייך לומר בטבעא שיהא כחטים שהוזלו, דגבי חטים הם נחשבים חפצא בפ"ע והשווי הוא ענין צדדי בהם. משא"כ לגבי טבעא השווי הוא כל מהותו וכל שנשתנה שוויי של המטבע ה"ז כאילו נפסל המטבע הישן ונתחדש מטבע חדש שערכו שונה מהמטבע הקודם. [ואף שהחזו"א עוסק כאן במטבעות של זמן הגמרא שהיו עשויות מנסכא של כסף או נחושת שיש להם ערך עצמי מ"מ עד כמה שהגדיר את ההלוואה בטבעא של המטבע — שווי הטבעא הוא מהותו ואינו דבר צדדי לו].

כה. והנה החזו"ד מביא רא"י לשיטתו מתשובת הרא"ש המובאת בטור חו"מ סוס"י ע"ד לגבי מי שהלוה לחברו סך זהובים אשר בכל זהוב י' פשוטים, ובאותה תקופה היו בזהוב י' קורנאדוש, ובשעת הפירעון המציא המלך מטבע בשם נוביני"ש ועשאו י' נוביני"ש בזהוב והקורנאדוש נתיקר ועמד על י' בזהוב. והמלוה טוען שיפרע לו קורנאדוש כסך ההלוואה והלווה רוצה לפרוע בנוביני"ש או לנכות ממספר הקורנאדוש, וכ' הרא"ש דהדין עם המלוה דאפי' מטבע שנפסל פורע בו וכ"ש בארץ הזו שלא נפסל שום מטבע וכולם יוצאים אלא שזה שוה יותר

טיבעא שנפחת לא שייך כלל לראותו כפירות שהוזלו
דהשווי של הטיבעא הוא עצם מהותו].

ב] ותוס' ורא"ש ורשב"א [בסוגיא ב"ק צ"ז.] וטור
ורמ"א [חור"מ סי' ע"ד] פליגי על עיקר הסברא הזו
שעיקרו של המטבע הוא השווי שלו וכן פליגי על
סברת המאירי, וסברי דגבי הלואה יש להבחין בין ב'
אופנים חלוקים, בסתם הלואה או מכר אשר נקצבו
דמיו בסך מסוים של מעות בזה אנו מתיחסים לחוב
המטבע כאל חוב של פירות, ואף אם נפסל המטבע
מ"מ פורע בו דלא גרע מחטים שהוזלו וכ"ש שאם לא
נפסל המטבע רק נפחת ערכו ע"י המלך דפורע בו אך
אם בשעת ההלואה פירש ואמר דמלוה על המטבע
בכה"ג כוונתו לטיבעא של המטבע, ואין כוונתו לעצם
החפצא של המטבע, ולכן אם נפסל המטבע צריך
לפרוע במטבע היוצא.

ולגבי מקרה שהלוה על המטבע והמלך לא פסלו רק
פיחת את ערכו נחלקו החור"ד והחזו"א בדעת
תוס' וסיעתם: דעת החור"ד היא דכיון שהמטבע עדיין
יוצא בהוצאה במדינה זו יכול לפרוע בו כיון שעדיין
גם מטבע עליו ואין הפירעון סותר לתנאי שהתנה
שיפרע לו במטבע, ואף שנפחת ערכו ה"ז כחטים
שהוזלו. ונמצא שלפי החור"ד בדין מטבע שנפחת ע"י
המלך אין חילוק בין סתם הלואה לבין המלוה "על
המטבע" ובכל גווני פורע במטבע היוצא אף שנפחת
ערכו.

ג] והחזו"א סובר דדין מטבע שנפחת ע"י המלך כדין
מטבע שנפסל, וכשם שבמטבע שנפסל מחלקים תוס'
וסיעתם בין סתם הלואה לבין הלואה "על המטבע"
ה"נ במטבע שנפחת ע"י המלך ולכן אם הלוה על
המטבע אינו יכול לפרוע במטבע שנפחת, דמטבע
שנפחת הוי כאילו המלך פסל את המטבע הישן
והמציא מטבע חדש ולכן אינו יכול לפרוע במטבע
החדש אא"כ יוסיף ויפרע סך גדול יותר של מטבעות.

[וב' זה במטבע שנפחת ע"י המלך אך מטבע שערכו
ירד מחמת חולשת המטבע בזה אמרינן לכאור'
דאין יוקר וזול במטבע והוי כאילו לא השתנה כלל
ופורע בו. ורק מהרשד"ם סובר דכל שידוע לנו שסיבת
השינוי במטבע צריך לנכות או להוסיף, וכנ"ל אות ז'.]
כו. ויש לדעת שמחלוקת האחרונים שהיתה בתקופת
המהרשד"ם לגבי פיחות המטבעות היתה
בסתם הלואה ולא בהלואה שפירשו בה תנאי שתהא
על המטבע ועיקר המחלוקת היא אם לפסוק כתוס'
ורא"ש ורשב"א וטור ורמ"א סי' ע"ד הסוברים דבסתם
הלואה יכול לפרוע במטבע שנפסל או שאין לפסוק
כמותם.

מזה. והנה הדברים נמצאים בתשובת הרא"ש כלל ע"א
ס"ח וכלל צ"א ס"ב וכלל ק"ג ס"א. ושם מבואר
דהנוביני"ש החדשים שקלו כמשקל הקורנאדוש. אך
לא נתפרש להדיא אם ייקור הקורנאדוש ה' מאליו
מחמת חריפותו או נעשה במצות המלך [ועי' היטב
בכלל צ"א ס"ב דנראין הדברים שיש בלשון השאלה
ט"ס וצ"ל בסוף השאלה "כי מה שצוה שישוו
הקורנאדוש ששה בזהוב מצות המלך ולא מחמת
ששים כך", ולא כבנדפס עשרה בזהוב. ואם אכן זו
הגירסא הנכונה אזי מפורש שעליית הקורנאדוש היתה
במצות המלך]. ואם זו היתה המציאות הרי זה לכאור'
דלא כמש"כ חזו"א, דלפי החזו"א משעה שצוה המלך
שישוה הקורנאדוש ו' בזהוב הרי זה כאילו המציא
המלך קורנאדוש חדש ואם בא לפרוע בקורנאדוש
צריך לנכות מערכו. ואולי החזו"א יאמר דהרא"ש
איירי בסתם הלואה שלא אמר על המטבע כדמשמע
ברא"ש שהיה משלם אפי' במטבע שנפסל, ובכה"ג
החוב נקצב בקורנאדוש עצמו והוי כהלואת פירות
דבין הוזלו ובין הוקרו פורע בהם ולכן סובר הרא"ש
דאפילו אם המלך ייסף אותו פורע בו, כמו שהי' יכול
לפרוע אם פסלו המלך, אבל אם התנה ואמר על
המטבע וקצב את ההלואה בטיבעא — בזה סובר
החזו"א דצריך לנכות כיון שהמלך שינה את הטיבעא,
וצ"ע.

כו. ונמצא דג' סברות עיקריות איכא בדין מטבע
שנפחת ע"י המלך:

א] דעת מהרשד"ם וההולכים בשיטתו היא דכל מהותו
של המטבע היא השווי שלו, ואם נפחת המטבע הרי
זה מטבע חדש וא"א לפרוע בו את החובות הישנים
וכ"ש אם נפסל המטבע. ולדעתו אין מקום כלל לומר
בהלואת מטבע דהוי כחטים שהוזלו ולכן אף בסתם
הלואה שלא התנה על המטבע אם נפחת המטבע צריך
להוסיף.

והמאירי כתב דמטבע שנפחת דינו כמטבע שנפחת
בו הנסכא ומשמע דאף בסתם הלואה שלא
הלוה על המטבע ג"כ ס"ל דאינו יכול לפרוע במטבע
שנפחת אלא צריך להוסיף בסכום המטבעות. [וכבר
נתבאר שאין הכרח ששיטת המאירי כשיטת
המהרשד"ם, דבמהרשד"ם משמע ששורש סברתו הוא
דס"ל דיש יוקר וזול במטבע, וכמש"כ אות ה', וכל
הלואה משוערת בשווי המטבע, ואף אם ישתנה ערכו
מסיבות אחרות צריך לפרוע יותר ובמאירי אינו מתיחס
כלל לשאלה של יוקר וזול במטבע רק לדין מטבע
שנפחת וסברת המאירי היא דמטבע שנפחת הוי כאילו
נפסל המטבע הקודם והוטבע מטבע חדש, דלגבי
נתיבות שלום - רבית / גלבר, שלום יוסף בן קלונימוס קלמן הלוי {עמוד 249} (846394)

א] ירדת ערך המטבע הנובעת מעליית המחירים בשוק והוא קרוי בימינו עליית מדד יוקר המח' או אינפלציה. פיחות זה נעשה מאליו ולא ע"י הכרזת המלכות.

ב] פיחות ערך המטבע ביחס למטבעות זרים והוא נעשה ע"י הכרזת המלכות הקובעת את שער החליפין של המטבע.

אב"ל לא שכיחה בימינו מציאות שהמלכות תפחת באופן ישיר את המטבע עצמו באופן שמיד מתקרים כל המצרכים לפי ערך הפיחות. ומעתה יש לדון לגבי כל סוג פיחות בפ"ע.

ל. והנה לענין ירדת ערך המטבע וכח הקניי' שלו [הנקרא עליית המדד] היה נראה לכאורה דכיון שפיחות זה לא נעשה באופן ישיר ע"י הממשלה אלא חולשת הכלכלה במדינה גורמת לעליית המחירים, לכן אף שניכר הדבר שסיבת עליית המחירים היא במטבע מ"מ נשאר בזה הכלל שנתבאר לעיל אות ג' דאין יוקר וזול במטבע. דכן חוקו של מטבע שהוא מהוה מעריך לחפצים ולסחורות ואין ערכו משתנה אלא ערך המצרכים עולה. ולפ"ז יש מציאות שבה המלוה נפסד הרבה וכגון שהלוה לו סך מסוים של שקלים לפני שנים רבות והיום נפחת ערכם בהרבה. והלוה [וכן המזיק] יחשבו פורעים את חובם בשלמות אף שירד כח הקניי' של המטבע אלף מונים.

והנה בא"י נתחלפו המטבעות כמה פעמים, הלירות נהפכו לשקלים והשקלים נתחלפו לשקלים חדשים ונ' דמי שלוה מחברו אלף ל"י ובא לפורעו בשקלים חדשים די לו לפרוע, לפי הנ"ל, עשר אגורות חדשות ולא אמרין דכיון שהלירות נפסלו עליו ליתן שקלים חדשים לפי כח הקניי' של אלף ל"י בשעת ההלואה, דמשערין את שערי החליפין בין המטבעות לפי זמן ההחלפה, וכשם שהי' יכול לפרוע באלף ל"י קודם שנפסלו הלירות אף שירד ערכן הרבה כן הי' יכול ליתן שקל לאחר שהוחלפו אלף לירות בשקל וכן כשהוחלף השקל לשקל חדש וכל שקל שוה לעשר אגורות מהשקל החדש פורע את חובו בעשר אגורות. וכע"ז כתב החזו"א סי' ע"ד סק"ה]. ולפ"ז מי שלוה מאה אלף ל"י לפני שנים רבות יכול לפרוע היום סך עשרה שקלים חדשים וה"ז פירעון גמור ושלם. והדבר לכאורה צ"ע.

לא. אמנם נ' דלפי מהרשד"ם והאחרונים ההולכים בשיטתו דס"ל דהיכי דחזינן שסיבת השינוי היא במטבע אמרין דיש יוקר וזול במטבע וצריך להוסיף או לגרוע בפירעון החובות נ' לכאורה דה"נ לגבי עליית המדד [אינפלציה] יש מקום להצמיד הודפס מאתר אוצר החכמה

ובדעת הרמב"ם דס"ל דגם בסתם הלואה אינו פורע במטבע שנפסל לא נתפרש מה יסבור במטבע שלא נפסל רק נפחת. ונהחוו"ד סי' קס"ה סק"א שכתב דנפחת אינו כנפסל לא עסק בשיטת הר"מ והשו"ע רק בשיטת התוס' והרמ"א דס"ל דבמלוה על המטבע אינו פורע במטבע שנפסל, וע"ז כתב חזו"ד דמ"מ אם לא נפסל רק נפחת פורע בו. אך לא נתפרש בו אם גם לדעת הר"מ והשו"ע פורע סתם הלואה במטבע שנפחת].

ענין המטבעות והפיחותים בימינו

כה. בימינו נשתנתה המציאות ואין מטבעות שלנו כמטבעות של זמן הגמרא והפוסקים וגם פיחות ערך המטבע המצוי בימינו אינו כפיחות שעליו דנו הפוסקים. דהנה המטבע של ימינו אין לו שווי בחומרו כלל ואינו אלא נייר בעלמא או מתכת זולה, וכ' חזו"א סי' ע"ד סק"ה שבוה פשוט דאם נפסלו שטרי הכסף ואינם יוצאים בהוצאה אין יכול לפרוע בהם אף בסתם הלואה [שלא אמר על המטבע] אף לדעת תוס' ב"ק צ"ז וסיעתם דס"ל דבסתם הלואה פורע אף במטבע שנפסל, דמטבע שלנו לא חשיב כחטים שהוזלו, דכיון שאין חומר המטבע שוה כלום כל ערכו הוא מחמת צורתו והיותו יוצא בהוצאה ומשעה שנפסל אין כאן כלום.

ומעתה נראה דלו יצויר בימינו שהמלך יפחת את ערך המטבע יודו תוס' וסיעתם שצריך להוסיף על הסכום של החובות שהרי במטבעות של ימינו כל ענינם הוא השווי שלהם וכאשר המלך הכריז על פיחות השווי ה"ז כמטבע חדש, וכאילו הודפס על כל שטר מספר יותר נמוך מהמספר הקודם. ונ' שגם החזו"ד שהבאנו לעיל אות כ"ג יודה לזה, שהרי עיקר סברתו מתבססת על הא דפיחות המטבע הוי כחטים שהוזלו ואין זה שייך במטבעות דידן. אמנם נ' דהך סברא שהבאנו לעיל אות ג' דאין יוקר וזול במטבע שייכא גם במטבעות דידן, כל שהפיחות לא נעשה ע"י המלכות, דסו"ס שטרות דידן חשיבי כמטבע של זמן חז"ל וכדבר שגופו ממון וכמש"כ התת"ס יו"ד סי' קל"ד ויש להם כל חשיבות מטבע וכמבואר בדברי החזו"א בכמה מקומות. ועיין בשו"ת אג"מ יו"ד ח"ב סי' קי"ד שכתב דבשטרות כסף דידן לא קיים הכלל שאין יוקר וזול במטבע, אמנם בחזו"א לא נקט כן אלא הוא נוקט דמתוך ששטרי כסף דידן מוליכים את השוק ומשמשים כאמצעי תשלום וכדבר המעריך את הפירות לכן יש להם כל חשיבות מטבע.

כה. וענין פיחות המטבע מצוי בימינו בב' אופנים:

את החובות למדד. אמנם יש מקום לדון שזה דוקא כאשר הדבר ברור שהשינויים הם מחמת חולשת המטבע אך אם יש שינויים מחמת סיבה פרטית באחד מסעיפי המדד וכגון שמחמת מזג האויר נוצר מחסור בפירות וירקות ומחירים עלה או שמחמת ריבוי העולים החדשים עלה מחיר הדירות אין זו סיבה לומר שיש כאן ירידה בשווי המטבע אלא יש כאן עלייה במחירים של הפירות והדירות. ורק כאשר עבר זמן ואנו רואים שרוב סעיפי המדד עלו בשיעור מסוים אז אנו תולים שבשיעור זה נחלש ערך המטבע [ואותם סעיפים במדד שלא עלו יש בהם סיבה פרטית למה לא השתנה מחירם ויש לדון זאת כאילו הוזלו אותם סעיפי המדד], ויש מקום להצמיד החובות לדעת מהרשד"ם וסיעתו. ואף שבספר חקרי לב חו"מ סי' קנ"ב כתב דברי מהרשד"ם וסיעתו נאמרים דוקא במדינה שיש בה ב' סוגי מטבעות וגורע ערכו של א' מהם לעומת השני ולא במדינה שיש בה רק מטבע אחד, כל זה כדי שיהיה ברור לנו שהשינוי הוא במטבע, אך בימינו יש אופנים נוספים לברר שהשינוי הוא במטבע ולא בהתיקרות פרטית של המוצרים.

אמנם לפי מה שהובא לעיל דמפשטות הסוגיא ב"מ מ"ד: מ' דאין יוקר וזול במטבע וכן נקט החזו"א, וכן הבאנו לעיל את דעת תוס' וסיעתם בסוגיא ב"ק צ"ז. שמבואר מהם שחולקים על סברת מהרשד"ם האומר דכל מטבע עיקרו הוא השווי שלו וממילא אפשר שיסברו את היסוד של אין יוקר וזול במטבע בפיחות שלא נעשה ע"י המלך, ממילא אין להוציא ממון על סמך סברת מהרשד"ם.

אמנם שמענו מהגרי"ש אלישיב שליט"א שלענין רבית דרבנן יש מקום לסמוך בשעת הדחק על דעת מהרשד"ם וסיעתו ולהקל להצמיד חובות שע"י מקח או שכירות למדד יוקר המחיה. ולפי האמור לעיל לכאורה אין מקום לומר זאת אלא לגבי תקופה שבה ניכר שכל המוצרים או רובם נתיקרו וה"ז מוכיח על ירידת שווי המטבע אך אין להוסיף הצמדה מדי חדש בחדשו, דברך כלל אין זה מורה על ירידת שווי המטבע אלא התיקרות בעלמא של מוצרים מסויימים, וראה עוד לקמן בסוף אות ל"ב.

לב. ומידו באמת נראה שיש סברא גדולה לומר דגם לעליית המדד [האינפלציה] בימינו יהא דין של פיחות שפיחתו המלך, שבזה נתבאר לעיל אות כ"ח דנראה שבמטבעות של ימינו אם יהא כזה פיחות יודו כו"ע דצריך להוסיף על הסכום של החובות. שהרי המציאות היא שהמלכות עצמה מתנהגת בהתאם לירידת ערך המטבע, והיינו שהיא מצמידה את החובות

למדד יוקר המחיה וגם מעלה את המשכורות של העובדים וגם מפחתת את שער המטבע ביחס למטבעות זרים וכל זה מוכיח שהמלכות נותנת גושפנקא לאותה ירידה בערך המטבע, והוי כפיחות המוכרז בדיעבד ע"י המלכות, דמה לי אם מלכתחלה הכריז המלך שהשקל ייפחת בחמישית מערכו ומיד התיקרו כל המוצרים בהתאם לזה או אם כל המוצרים התיקרו בשיעור כזה והדבר ניכר שהוא מחמת חולשת המטבע והמלך עצמו מתייחס למטבע כשוה פחות מערכו הקודם לענין חובות ומשכורות ושערי מטבע זר. ואם כנים הדברים דעליית המדד תיחשב לפעמים כפיחות שפיחתו המלך [עכ"פ] כאשר הדברים נראים שאין זו עליית מחירים גרידא אלא ירידה כללית בערך המטבע] אזי אפשר שלא תהא בזה מחלוקת בין הפוסקים וכו"ע יודו בזה דיש להצמיד חובות למדד. [ולפי סברא זו אפשר שאף אם עליית המדד היתה מחמת התיקרות בסעיפים בודדים של המדד מ"מ אם ההתיקרות הזו יציבה והמלכות מתאימה עצמה לעליית המדד ע"י הצמדת החובות ופיחות השער ביחס למטבע זר ה"ז ג"כ כפיחות של המלך, ודו"ק].

א. ואף שקשה להוציא ממון ע"פ סברא זו מ"מ נ' שצריך הלוח והמזיק לחוש לעצמו שמא אינו פורע את חובו אם אינו מוסיף הפרשי הצמדה, עכ"פ בחובות ישנים וכנ"ל, ובדאי שמן היושר הוא שהמזיק יפצה את הניזק ויוסיף לו הפרשי הצמדה [כיון שבחוב של נזיקין אין איסור רבית]. ואולי אף בהלואה אם הלוח בא לצאת ידי שמים ולהוסיף הפרשי הצמדה מחמת שחושש הוא שאינו פורע את חובו בלי ההוספה הזו אין למנוע זאת ממנו מחמת חשש רבית וכעין מש"כ בספר תמים דעים סי' ס' [וע"ע בשו"ת אבני נזר חו"מ סי' כ"ג] דכל שמשלם מחמת הספק שמא זהו עיקר חובו אין בזה איסור רבית. אמנם מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל שמענו שלא התיר ללוח ליתן מעצמו הפרשי הצמדה אא"כ איחר מלשלם ורוצה הוא לקנוס א"ע אך לא לגבי עצם תקופת ההלואה, וצ"ע בכל זה.

אמנם במדינה שע"פ דינא דמלכותא אין החובות מוצמדים למדד פשוט דאין צריך להוסיף כלום וכמבואר ברמ"א חו"מ סי' ע"ד ס"ז.

פיחות המטבע ביחס למטבע זר

א. יש לעיין אם להתייחס לפיחות שער המטבע ביחס למטבעות זרים כפיחות ערך המטבע עליו דנו האחרונים, שהרי פיחות זה נעשה ע"י המלכות שהיא